

Олександр Лозовицький,
кандидат політичних наук, доцент кафедри
документознавства та інформаційно-аналітичної діяльності
Європейського Університету,
президент Міжнародного союзу професійних політиків

Великий Чорноморський регіон: сучасні перспективи регіональної безпеки та співпраці

*Potentia debet sequi iustitiam,
non antecedere nam silent leges inter arma*

[Сила повинна бути після справедливості,
а не передувати їй, бо закони мовчать серед зброї]

Сучасна Україна переживає один із найдраматичніших періодів своєї історії. Перебуваючи у стані громадсько-політичної кризи, вона болісно прагне перебороти внутрішню смуту й визначити власний шлях розвитку як великої демократичної держави. Вирішення цих завдань нерозривно пов'язане з місцем, яке займає країна в новій системі міжнародних відносин, а також із рівнем забезпечення національної безпеки.

В умовах сучасної геополітичної архітектури світу інтересам України відповідає виважена політика добросусідських відносин як із ближнім, так і з далеким зарубіжжям. Не відмовляючись від самостійності, керуючись національними інтересами, наша країна зобов'язана інтегруватися в Європу і таким чином долучитися до міжнародних механізмів прийняття рішень. Незважаючи на посилення ідеології та конкретної політики євразійства, пріоритетом для України повинно залишатися прагнення одержати статус повноправного європейського учасника системи прийняття рішень. Така політика відкриває нам нові можливості як для зближення зі слов'янськими країнами Східної Європи, так і для зміцнення впливу у Великому Чорноморському регіоні (ВЧР).

Для динамічного розвитку України як держави, яка належить до когорти регіональних лідерів, Великий Чорноморський регіон є одним із найбільш пріоритетних та перспективних макрорегіонів. Унікальне геополітичне й геокультурне положення, надзвичайно багата ресурсна база нашої країни дають їй змогу активізувати державну політику в цьому напрямі.

Розташований на перехресті між Європою та Азією, а також між Росією і Середнім Сходом, з'єднаний із Південною Європою завдяки доступу до Середземного моря та із Центральною Європою через Дунай та систему каналів, Великий Чорноморський регіон є більш ніж регіоном локального стратегічного значення, він являє собою вісь підвищеного геополітичного змісту в розширеному Європейському Союзі. Пролягаючи у центрі «геополітичної серцевини» за Макіндером і цивілізаційного розлому за Хантінгтоном, будучи позначений низкою етнічних та політичних конфліктів, регіон Чорного моря в минулому відігравав ключову роль у формуванні європейської

історії. Різноманіття народів, що жили тут пліч-о-пліч упродовж століть, завжди було джерелом як потенційних конфліктів, так і культурного збагачення. Від античних часів європейці виявляли величезний інтерес до цього регіону. Для них він водночас був місцем благоговіння, містичних вірувань, страху та вигідної торгівлі.

Після розпаду світової комуністичної системи й Радянського Союзу сучасні політичні відносини характеризуються загостренням боротьби різних центрів сили, блоків, союзів, тимчасових альянсів за сфери впливу. Геополітичні інтереси провідних країн світу стали основною рушійною силою сучасних політичних процесів. Докорінна зміна світоустрою й геополітичної ситуації на планеті після припинення ідеологічного протистояння двох суспільних систем відбувається на тлі повсюдного посилення загроз безпеці та проявів міжнародного тероризму, що актуалізує необхідність відновлення ідейно-теоретичних і методологічних основ дослідження геополітичних інтересів як важливого фактора сучасного політичного процесу. Саме геополітичні інтереси сьогодні детермінують характер міждержавних відносин, пов'язаних із вирішенням територіальних та ресурсних проблем.

Великий Чорноморський регіон, який нині перебуває у процесі свого формування, наповнений внутрішніми конфліктами, а тому для нього вкрай важливим є активізація співробітництва та діалогу між країнами ВЧР. Позитивний вплив на цей процес може справити позиція Європейського Союзу, який зацікавлений у встановленні стабільності у Чорноморському басейні та довкола нього. З огляду на це для регіону дуже корисним буде розширення відносин із ЄС не лише у сфері поставок нафти і газу, а й у галузі розвитку інфраструктури шляхом побудови залізничних шляхів, енергетичних мереж, що забезпечило б зв'язок та взаємодію між Європою, Середнім Сходом, Чорноморським і Каспійським регіонами. У такій співпраці є чіткий політичний вимір, адже розвиток регіональних інфраструктур посилюватиме незалежність нових держав регіону, які перебувають у стані переходу від централізованої до ринкової економіки, від тоталітаризму до демократії.

На порядку денному гостро стоїть питання про створення системи ефективної спільної безпеки країн ВЧР,

де Україні має належати значна роль. Одним із найефективніших шляхів вирішення цього питання було запровадження механізмів кризового менеджменту, що можна було б досить легко зробити за експертної та технічної допомоги Євросоюзу. Окрім того, європейський досвід міг би стати в нагоді країнам регіону в процесі подолання проблем, пов'язаних із політичним, економічним, етнічним і культурним різноманіттям ВЧР, і перетворення їх на перевагу, а також усунення недовіри між чорноморськими державами та налагодження діалогу між ними.

Головним пріоритетом для Європейського Союзу у взаєминах із Чорноморськими країнами є просування добробуту, демократії, миру, стабільності та безпеки. Ці пріоритети надзвичайно важливі для країн регіону не тільки через політичні, економічні, адміністративні, екологічні та соціальні виклики, які постали перед ними, а й з огляду на повторювані конфлікти й нестабільність, що спостерігаються на сході Чорноморського узбережжя.

Отже, Великий Чорноморський регіон може вирішити низку своїх проблем, налагодивши інституційні відносини з Європейським Союзом. Однак для того щоб зацікавити ЄС, Чорноморські країни повинні звернути увагу на деякі важливі моменти. Насамперед держави ВЧР повинні докладати зусиль для посилення діяльності навколо цієї організації та поглиблення регіоналізації через кооперацію і зростання взаємовідносин між собою. Такі дії дадуть чіткий імпульс зовнішнім гравцям про наміри країн ВЧР позиціонувати себе як цілісний регіон. Це, своєю чергою, стане єдиним і спільним закликом для налагодження інституційних взаємин із Євросоюзом.

Окрім проблем власне розширення, Європейський Союз пов'язує із Великим Чорноморським регіоном, перш за все, тема енергопостачання. Оскільки на тлі зниження видобутку газу в Північному морі посилюється залежність Європи від близькосхідної нафти та російського газу, надійне і безперервне постачання нових енергетичних ресурсів із Каспійського басейну через та навколо Чорноморського басейну набуває величезного значення. Проблема безпеки енергопостачання в Європу неодмінно викликає низку питань, пов'язаних із Каспієм. До них належать неузгодженості щодо визначення статусу Каспійського моря, змагання між країнами регіону (Болгарія, Румунія, Туреччина, Греція, а також Росія та Україна) за те, через котру з них проляжуть нові трубопроводи.

Таким чином, тема безпеки і безперервності енергопостачання через країни регіону, які важко гарантувати на фоні конфліктів та нестабільності всередині цих країн, набудуть для розширеного Європейського Союзу надзвичайно важливого значення, особливо тоді, коли буде реалізовано проекти, які поєднують трубопроводами Європу із Каспієм, що надовго змінить картину європейського енергопостачання.

Євросоюз також зацікавлений у просуванні демократії у Великому Чорноморському регіоні. З огляду на це ЄС вже вніс принципи захисту прав людини і політичної демократії до низки угод щодо партнерства та співробітництва, котрі він уклав із країнами регіону. Нині Євросоюз став дієвим інструментом у створенні громадянського суспільства та вільних медіа в нових державах регіону Чорноморського басейну. Однак запровадження незалежних і критичних ЗМІ та громадянських інституцій наразилося на опір з боку влади більшості но-

вих держав ВЧР, оскільки, на думку їх лідерів, лібералізація може становити загрозу державному існуванню. Слід зазначити, що країни регіону мають або тяжко виборені демократичні, або ж авторитарні режими. Так склалося, що у багатьох нових незалежних держав цього регіону після здобуття незалежності прийшов період нестабільності, а потім установилися централізовані, авторитарні та консервативні режими, де влада сконцентрувалася в руках державних лідерів.

Водночас, країнам ВЧР для більш вдалого розвитку слід визначити пріоритети й обрати кілька найбільш цікавих і плідних площин для діяльності. Такими галузями зокрема могли б стати енергетична співпраця, транспорт, взаємодія у сфері екології, риболовецький промисел, туризм та низка інших. Окрім того, потрібно розвивати систему конфліктного менеджменту, адже наявні в регіоні нерозв'язані конфлікти залишаються основним гальмом для розвитку співпраці у Чорноморському басейні.

У регіоні Чорномор'я поки що немає справжньої країни-лідера або країни-локомотиву, яка б промотувала подальшу інтеграцію та ефективну співпрацю в межах чорноморського простору. Така позиція стосуватиметься не лише центру географічного розташування в регіоні, а й інтелектуальної та політичної спроможності до лідерства. Ця центрова країна повинна мати волю вести за собою, а у разі потреби поєднати береги Чорного моря за для розвитку більш регіонального підходу, виробити функціональне ядро регіональних тем розвитку, на якому можна буде сконцентруватися.

Іншими проблемами Великою Чорноморського регіону, які турбують Європу, є нелегальна імміграція, наркотрафік і зростання кримінальної активності. Загрозу безпеці у Чорноморському басейні створює й концентрація місць компактного проживання різноманітних національних меншин уздовж узбережжя та на кордонах між країнами регіону. Оскільки історії більшості з них притаманні міжетнічні протистояння і дискримінація національних меншин, деякі з держав ВЧР вдавалися до збройних дій задля захисту своїх прав. Ознаками регіону стали численні національні конфлікти, сепаратизм та мільйони біженців. На жаль, жоден із сепаратистських зіткнень (у Нагірному Карабасі, Абхазії, Південній Осетії, Придністров'ї чи Чечні) не дістав задовільного розв'язання і не має достатніх передумов для їх вирішення сьогодні. Нестабільність, викликана наявністю зазначених конфліктів, спричиняє розростання криміналітету, зокрема поширення торгівлі наркотиками та зброєю, тероризму, міграції, у тому числі нелегальної. Отже, допоки ці національні конфлікти не будуть розв'язані, у Чорноморському регіоні не може бути гарантована політична стабільність.

Досвід показує, що для вирішення зазначених проблем більш ефективним є не двостороннє співробітництво, а загальнорегіональна співпраця, котра задає цілісні рамки для докладання спільних зусиль. Між-регіональна співпраця цілком відповідає філософії Євросоюзу, за якою поглиблення співробітництва із країнами-сусідами повинно забезпечити стабільність та розвиток і для ЄС. Таким чином, співпраця в рамках Великою Чорноморського регіону може стати найуспішнішим із регіональних проектів європейського співтовариства. Оскільки жодна із країн регіону не відмовиться від поглиблення взаємин із Євросоюзом, усвідомлюючи, що це принесе їй додаткові переваги у переговорах щодо мож-

ливого членства, тому ЄС має унікальну можливість стати тут дійсно впливовою силою.

У цьому зв'язку особливої актуальності набуває питання артикуляції геополітичних інтересів України, які в сучасних умовах виявляються, насамперед, у забезпеченні державної безпеки, збереженні її місця й ролі на міжнародній арені, досягненні стійкого розвитку на шляху демократизації й загального цивілізаційного підйому. У сформованій геополітичній ситуації стає необхідним усвідомлення громадянами докорінних інтересів української держави, що може стати важливим фактором у зміцненні національно-державної ідеї.

Великий Чорноморський регіон у геополітичному вимірі є надзвичайно важливим для України як з погляду її економічних інтересів (вирішення проблеми диверсифікації енергоносіїв, збільшення обсягів зовнішньої торгівлі, чіткої роботи транспортних комунікацій), так і з позицій національної безпеки держави. Сьогодні у Причорномор'ї втілюються у життя різні форми регіональної взаємодії як між країнами, так і між окремими регіонами або навіть містами тих чи інших країн, а саме:

- створення режиму вільного руху товарів, послуг та капіталів для стимулювання економічних контактів і розширення меж виробничої та інвестиційної співпраці;
- підтримка співробітництва країн Великого Чорноморського регіону в процесах приватизації, підприємництва, зміцнення малого і середнього бізнесу, комплексне використання та охорона біологічних, мінеральних, водних ресурсів Чорного моря;
- формування банківської інфраструктури і мережі ділових центрів з метою фінансування та інфраструктурної підтримки як державних інвестицій, так і приватного бізнесу;
- уніфікація митної системи країн регіону, створення повноцінної системи багатосторонніх розрахунків;
- формування транспортної інфраструктури шляхом модернізації та розбудови нових транспортних комунікацій і розширення залізничного та повітряного сполучення між країнами Великого Чорноморського регіону;
- розвиток сучасної системи телекомунікацій, забезпечення надійного телефонного зв'язку між країнами Причорномор'я, зокрема в рамках реалізації проекту про створення єдиної волоконно-оптичної лінії зв'язку між Італією, Туреччиною, Болгарією, Румунією і Україною та підключення до євразійського кабелю, що сполучає Європу з Японією і Кореєю.

Для повноцінної участі у проектах Великого Чорноморського регіону Україна, на наш погляд, має вирішити ряд завдань, серед яких:

- Переоцінка системи пріоритетів у відносинах із державами регіону. Пошук прийнятних шляхів узгодження інтересів країн з іншими міжнародними структурами та відповідних механізмів подолання протиріч.
- Продовження роботи в напрямі вдосконалення української законодавчої бази, що відповідає за міждержавне і регіональне співробітництво, створює сприятливий інвестиційний клімат у регіоні.
- Долучення до створення зони вільної торгівлі на території країн ВЧР, що може бути здійснено в рамках формування європейського економічного простору. На жаль, не всі країни розуміють, що зона вільної торгівлі здатна стати свого роду «проміжним» торговельно-економічним об'єднанням, яке надасть мож-

ливість країнам-учасникам досягнути стандартів європейського ринку та інтегруватися до розширеної Європи.

- Розробка моделі взаємодії існуючих інституційних механізмів для посилення євроінтеграційних процесів, економічного розвитку та безпеки, а також зниження рівня економічної залежності в регіоні.

Понад те, поглиблення взаємовідносин між країнами регіону і структурами безпеки Євросоюзу може збільшити стабільність у регіоні. У цьому контексті Україна повинна розробляти й пропонувати на розгляд у рамках засідань Ради з питань співпраці Україна – ЄС проекти взаємодії між Європейським Союзом і Україною безпосередньо у Великому Чорноморському регіоні. Впроваджувати економічні, гуманітарні, екологічні та багато інших проектів доцільно у форматі міжрегіонального співробітництва зацікавлених країн, але за сприяння та відповідного фінансування з боку центральної влади.

Підтримка демократичних процесів у країнах ВЧР також повинна стати одним із головних стратегічних напрямів участі України в розбудові регіонального співробітництва. Наша країна об'єктивно зацікавлена як у зміцненні стосунків з партнерами, котрі входять до ЄС, так і у всебічному розвитку тісних, партнерських, взаємовигідних стосунків з усіма державами Великого Чорноморського регіону, в тому числі з Росією, яка була та залишається важливим стратегічним партнером України.

Наша країна не агресивна, ніколи ні на кого не напала, а змушена була безперервно захищатися. І це справило особливий вплив на формування національного характеру й української політичної думки та свідомості, які ґрунтувалися на принципах толерантності, терпимості, миролюбства.

Політика України впродовж усієї своєї історії мала дві орієнтації: перша – на внутрішні сили, друга – на зовнішні. Тому політична орієнтованість українського народу, його держави була й залишається характерною рисою та особливістю теоретичних і концептуальних розробок нашої науки про політику.

Зрозуміло, що сучасне міжнародне становище змушує нас виробляти в зовнішній політиці правила поведінки, які будуть адекватними ситуації у світі, але водночас відповідатимуть національним інтересам України. Формування власної активної геополітичної стратегії сприятиме завоюванню й закріпленню стійкого міжнародного авторитету нашої держави, її впливу на міжнародні події.

Це питання дуже тісно пов'язане з розробкою та послідовною реалізацією концепції національної безпеки. Національна безпека України полягає не тільки у створенні умов для виживання нації, а й у її саморозвитку та творчості, зміцненні авторитету, набутті широкої міжнародної поваги як суверенної держави і, нарешті, у можливості широкої участі країни в реалізації загальнолюдських інтересів, які нерозривно пов'язані із національними інтересами.

Таким чином, чорноморське співробітництво є інтегральною частиною загальноєвропейського співробітництва. Розширення Євросоюзу та НАТО за рахунок країн Великого Чорноморського регіону, що вже відбулося або наближається, трансформує географічні кордони ВЧР у європейські та євроатлантичні. Україна може стати одним із провідних елементів реалізації чорноморсько-європейської стратегії в регіоні. Особливого

значення ця теза набуває за умови перспективної імплементації регіонального та транскордонного співробітництва. Як свідчить досвід західно- і східноєвропейських країн, транскордонне і міжрегіональне співробітництво мають значний позитивний вплив на розвиток міждержавних відносин, покращення ситуації в регіоні та посилення взаємовигідної співпраці країн. Саме тому взаємодія окремих регіонів України з адміністративними одиницями інших країн і залучення до реалізації різноманітних проектів міжнародних організацій, перш за все ЄС, у рамках якого регіональна політика дуже поширена, може стати пріоритетним напрямом посилення та покращення результатів української зовнішньої політики в регіоні.

Успіх або неуспіх регіонального співробітництва Причорноморських держав багато в чому залежатиме від вирішення проблем економічного і політичного характеру, рівня готовності країн-учасниць до широкомасштабної взаємодії в інтересах усіх членів, а також від того, хто стане лідером регіону. Тому Україна повинна якомога повніше сконцентрувати свої зусилля на ключових пунктах, які дозволять їй зміцнити свою роль у рамках Великого Чорноморського регіону, значення якого

на міжнародній арені дедалі зростає. При цьому слід приділити особливу увагу подоланню бюрократичних та фінансових перешкод шляхом застосування європейського досвіду і механізмів регіонального та транскордонного співробітництва.

Українська держава як суверенний суб'єкт міжнародних відносин мусить навчитися гармонійно поєднувати загальноцивілізаційні тенденції та національний зміст зовнішньої політики, що є найважливішою запорукою життєвості геополітичного курсу, який виробляє та здійснює країна. Українська держава, побудована на цих засадах, маючи великий природний, економічний, культурний, інтелектуальний потенціал, спроможна зробити помітний внесок у світову цивілізацію, її збереження й подальший розвиток.

Таким чином, в умовах нової геополітичної ситуації сучасна Україна має об'єктивні можливості для створення механізму реалізації своїх геополітичних інтересів на основі зваженої далекоглядної політики. Не геополітичне суперництво, а гео економічне співробітництво держав макрорегіону – важлива умова сталого розвитку як Великого Чорноморського регіону загалом, так і України зокрема.

Мерле Маїгре,

експерт Международного центра оборонных исследований (Эстония)

Новые подходы в НАТО и ЕС относительно европейской и черноморской безопасности

Когда люди, которые управляют Западным миром, уходят на выходные, чтобы отметить праздники, в Восточной Европе происходят плохие вещи. В августе 2008 года Россия вторглась в Грузию. Под Рождество в 2009-м произошел газовый конфликт между Россией и Украиной. На Пасху в нынешнем году прошли бурные протесты против результатов выборов в Молдове. Какие проблемы возникнут этим летом, можно только гадать. Вполне вероятно новая война в Грузии. Крым также остается опасной смесью несовместимых военных и этнических интересов [блог Эдварда Лукаса, 19.06.2009].

Европа должна инвестировать в свою безопасность. В этой связи НАТО и ЕС выступают с некоторыми новыми подходами в отношении черноморской безопасности. Насколько же эти подходы успешны?

НАТО

В пятьдесят лет НАТО представляло собой альянс в процессе обновлений, в шестьдесят оно стало чрезмерно расширенным и перегруженным [Джеймс Шерр]. И сегодня неизвестно, смогут ли происходящие дебаты способствовать выработке политики, которая оживит позиции НАТО. Последствия этой политики для

Черноморского региона и Украины в равной степени являются неопределенными. Тем не менее, как и прежде, отношения между НАТО и Украиной будут во многом зависеть от действий или бездействия самой Украины.

Дальнейшее сотрудничество между двумя сторонами будет основано на Ежегодной национальной программе Украины (ЕНП), что усиливает его практическую составляющую. Украина имеет возможность использовать ЕНП для усовершенствования реальных действий и реформ, которые приблизят страну к евроатлантическим стандартам.

НАТО необходимо обновить повестку дня для нового украинского президента, но ни в коем случае не закрывать двери для Украины. В тоже время Альянс не должен не замечать, что в регионе произошли изменения. На данный момент лучшим направлением сотрудничества была бы работа над деталями военной реформы и интеграции, избегая громких заявлений о будущем статусе Украины. ЕНП является для этого наилучшим механизмом.

Не менее важная задача – информирование о НАТО украинского общества, которое сегодня является фрагментированным. В стране, в том числе в Крыму, отсутствуют общественные движения в поддержку НАТО, су-